

Új utakon a 45 éves Könyvtártudományi Szakkönyvtár

Rácz Ágnes

45 év nem nagy idő egy könyvtár életében, de talán nem érdektelen, ha számot adunk tevékenységünkről, eredményeinkről és terveinkről, hiszen a saját könyvtárunkról, a könyvtárosok szakkönyvtáráról van szó.

Arról az országos feladatkörű hazai gyűjteményről és szaktájékoztatási központról, amely a könyvtárosnak készülő hallgató, a szakmát gyakorlatban művelő könyvtáros, a könyvtárosi ismereteket oktató tanár és az elméleti kérdéseket vizsgáló könyvtártudós számára egyaránt nyitva áll.

Rövid történeti áttekintés

A könyvtártudományi szaktájékoztatás rendszere a II. világháború után alakult ki Magyarországon, de kezdeményei már a háború előtt is nyomon követhetők a szaksajtóban.

A *Magyar Könyvszemlében* és az 1913-1919 között kiadott *Könyvtári Szemle* c. folyóiratban rendszeresen közöltek könyvtártudományi bibliográfiát: könyv- és folyóiratismertetéseket, recenziókat a magyar és a külföldi szakirodalomról. E rovatok nem törekedtek a szakirodalom teljes körű feltárására, hanem a legújabb, legjobb könyveket és cikkeket mutatták be.

Egy korai kezdeményezés az 1919-es tanácsköztársaság idején történt könyvtárügyi és bibliográfiai szakkönyvtár felállítására egy létrehozandó Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet keretében¹, de megvalósítására nem került sor.

A háborút követő években a könyvtári rendszert is újjá szervezték, új központi irányító szerveket hoztak létre. A központi könyvtárügyi feladatok egyike volt a *könyvtártudományi dokumentáció* megszervezése is.

Az Országos Könyvtári Központ

Az Országos Könyvtári Központ megalapításáról 1945-ben hoztak rendeletet², majd 1947-ben újabb rendeletben sorolták fel a létesítendő központ feladatait.³ Eszerint a központ célja a magyar könyvtárügy országos feladatainak ellátása. Az 1948-ban megjelent, a központ szerkezeti és működési szabályzatát tartalmazó rendelet a feladatok között említi a magyar és a külföldi könyvtárakra vonatkozó adatgyűjtést és a

könyvkölcsönzést (vagyis könyvtár működtetését).⁴ Rendelkezése szerint a központnak nyújtandó állami költségvetési hitelt elsősorban a központi szolgáltatásokra, köztük a bibliográfiai szolgálat ellátására (és ennek keretében a könyvtártudományi szakirodalom feltárására) kell fordítani.

Az intézmény ténylegesen 1949-ben alakult meg. E cikk keretében nem foglalkozunk az OKK működésének, eredményeinek elemzésével, csak azt a tényt emeljük ki, hogy tevékenysége keretében igen értékes szakkönyvtárat is létrehozott, és könyvtártudományi dokumentációt is végzett. A központ munkáját 1952-ben felülvizsgálták. A vizsgálati jelentés⁵ csak röviden említi az OKK szakkönyvtári-szakkönyvtári tevékenységét: „... a könyvtártudományi dokumentációs szolgálat eléggé széleskörű és eleven. Hiányolni kell azonban a nyugati burzsoá anyag kritikai kiértékelésének elmaradását...” (Ne feledjük, 1952-t írunk!)

A felülvizsgálók azt a javaslatot tették, hogy az OKK funkcióit az Országos Széchényi Könyvtárnak kell átadni, vagyis ott kell megszervezni az országos könyvtárügyi szolgáltatásokat (könyvtárközi kölcsönzés, nemzetközi csere, a könyvtárak nyilvántartása stb.), illetve könyvtártudományi módszertani kabinetet kell létrehozni az OSZK keretein belül. A létrehozandó módszertani kabinet egyik része lesz a bibliográfiai és dokumentációs csoport, amelynek feladatául tették egyebek mellett a könyvtártudományi dokumentáció végzését. „Magától értődik, hogy a módszertani kabinethez kell kapcsolni az O.K.K. nagyértékű könyvtártudományi szakkönyvtárát is. Ez lesz a megindítandó tudományos munka egyik legfőbb segédeszköze.” – szól a vizsgálati jelentés.

A Könyvtártudományi Szakkönyvtár az Országos Széchényi Könyvtárban

Az 1952-ben megalakított módszertani osztály kapta meg az OKK feladatainak egy részét, köztük a könyvtártudományi dokumentáció végzését.

1958-ban átszervezték a módszertani osztályt, 1959. január 1-jétől működik a Könyvtártudományi és Módszertani Központ és ennek keretében a Könyvtártudományi Szakkönyvtár.

A könyvtárnak az OSZK-ba kerülésével az OKK keretében megkezdett dokumentációs mun-

ka továbbfejlődött, 1955-ben *Könyvtári Tájékoztató* címen dokumentációs szemle indult. (Erre még a későbbiekben visszatérünk.)

A könyvtár helyzete, elsősorban az OSZK többi részlegéhez és segédkönyvtáraihoz fűződő viszonya, illetve gyűjtőköre tisztázatlan volt, ezért 1956-ban tevékenységét felülvizsgálták. Az OSZK különböző segédkönyvtárai és különgyűjteményei igényelték a munkájukhoz szükséges szakirodalmat is. A Jelentés⁶ azt szögezte le, hogy ebben a helyzetben sem kívánatos a külön „szakkönyvtárak” felállítása, a segédkönyvtári anyagon túl a különgyűjtemények elsősorban katalógusok kiépítésével tájékozódjanak a szakterületükbe tartozó dokumentumokról. Ezzel együtt „lehetnek olyan osztályok, amelyeknek munkája a formális elv bizonyos fokú áttörését kívánja meg. Módot kell találni arra, hogy ezeken az osztályokon a – kellő határai közé szorított – tartalmi elv érvényesülhessen, hogy tehát ezeken a helyeken az osztály funkciójából folyó feladatok jó ellátásához elsőrendűen szükséges s magán az osztályon elhelyezendő anyag – tartozzék bár formális szempontból az OSZK más osztályaihoz – együtt lehessen. ... Az OSZK legfontosabb tartalmi szempontok szerint kialakítandó gyűjteménye a Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Erre nemcsak az OSZK osztályainak, hanem az egész magyar könyvtárügynek van szüksége...”

Az OKK megörökölt szakkönyvtárán kívül az OSZK-ban is több helyen folyt a könyvtártudományi szakirodalom gyűjtése, elsősorban segédkönyvtári szinten. Ezek a kis gyűjtemények is alapjai lehetnek volna egy központi könyvtártudományi szakkönyvtárnak. A jelentés felvetette, hogy ezek anyagát egyesíteni kellene: „A Könyvtártudományi Szakkönyvtár feladata, hogy egyetlen gyűjteményben egyesítse s könyvtárosaink számára könnyen hozzáférhetővé tegye a könyvtártudomány egészére vonatkozó szakkönyveket, a már birtokunkban lévőket s a még megszerzendőket egyaránt; hogy gondoskodjék e gyűjtemény állandó tervszerű fejlesztéséről. ... A jelenleg különélő ... segédkönyvtárak könyvtártudományi anyagát ... egyesíteni kell. Ezt az egyesített anyagot ki kell egészíteni a raktár idevágó legfontosabb műveivel is.” A jelentés ilyen módon megszilárdította a Könyvtártudományi Szakkönyvtár létét, de az említett profilisztításra maradéktalanul – tudomásunk szerint – nem került sor.

A jelentés kitér a Könyvtártudományi Szakkönyvtárnak az OSZK szervezetében elfoglalt he-

lyére is: „A Könyvtártudományi Szakkönyvtár az egész magyar könyvtárügy szolgálatában áll; nem lehet tehát egyetlen OSZK-osztály segédkönyvtára. Az OSZK főigazgatójának közvetlenül alárendelt különgyűjteményként kell megszervezni.” Sallai István különvéleménye nyomán a szakkönyvtár a módszertani osztály – majd később a Könyvtártudományi és Módszertani Központ – keretében maradt. Sallai ugyanis azon az állásponton volt, hogy a módszertani osztály egész tevékenysége, célja lényegében azonos a Könyvtártudományi Szakkönyvtáréval – a módszertani munka végzése, a könyvtártudomány ápolása –, ezért azt tartja elvileg helyesnek, hogy az azonos funkciók azonos szervezetben maradjanak, tehát a Könyvtártudományi Szakkönyvtárat a Módszertani osztály gyűjteményeként, illetve annak szervezeti keretében kellene kifejleszteni.

A szakkönyvtár ezután jelentős fejlődésnek indult. Az állomány rendezése után kiépült a katalógusrendszere, megszilárdult a feldolgozási rendszer. Önálló helyet kapott az OSZK Múzeum u. 3. sz. alatti épületében, ami biztosította a szabadpolcos segédkönyvtár kialakítását, a könyvés és a folyóiratállomány megfelelő elhelyezését, a kölcsönző szolgálat beindítását, és nem utolsósorban továbbfejlődött a széles körű dokumentációs tevékenység.

A szakkönyvtár országos feladatokat kapott azáltal, hogy az 1958-as gyűjtőköri rendelet⁷ a könyvtártudomány területén tudományági szakkönyvtárként az Országos Széchényi Könyvtárat (értelemszerűen a Könyvtártudományi Szakkönyvtárat) jelölte ki. Erről az országos feladatkorról a tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőkörét és feladatait szabályozó későbbi rendeletek sem feledkeztek meg. A 131/1968. számú miniszteri utasítás⁸ az OSZK tudományági szakkönyvtári szerepét megerősítette a könyvtárügy, bibliográfia, dokumentáció szakterületén, sőt a szakterület gyűjtésében érdekelt könyvtárak (a Kohó- és Gépipari Minisztérium Műszaki Tudományos Tájékoztató Intézet és az Országos Műszaki Könyvtár és Dokumentációs Központ) közötti kooperációs kör tevékenységéért felelős szakkönyvtárként jelölte meg⁹. (Ez a gyűjtőköri együttműködés azonban nemigen működött.)

Az 5/1978. számú miniszteri rendelet¹⁰, amely szabályozta a könyvtári rendszer szervezetét és működését, új terminológiával az országos feladatköri szakkönyvtár szerepét adta az OSZK-nak a könyvtártudomány területén. A 17/1976.

számú minisztertanácsi rendelet¹¹ értelmében „az országos feladatköri szakkönyvtár a szakterületén közvetlenül ellátja az ország bármely településén felmerülő szakirodalmi, valamint e körben a tájékoztatási igények kielégítését, illetőleg közreműködik annak megszervezésében”. A Könyvtártudományi Szakkönyvtár a mai napig ennek szellemében működik: biztosítja a könyvtárügy szakirodalmi bázisát azáltal, hogy széles körűen gyarapítja állományát, helybenhasználati, kölcsönzési, könyvtárközi kölcsönzési szolgáltatásokkal, másolatszolgáltatással áll az érdeklődők rendelkezésére, és gazdag gyűjteményét kellő mélységben feltárva könyvtártudományi tájékoztatási szolgáltatásokat nyújt.

A gyűjtemény

A szakkönyvtár gyűjtőköre a könyvtártudomány minden területére kiterjed, de különböző intenzitással gyűjti az egyes részterületek irodalmát. A szorosan vett könyvtártudományi témák irodalmát (durván az ETO 02-es osztályába tartozó témák anyagát) teljességre törekvően beszerzi (korlátozás csak a külföldi anyag tekintetében van), de néhány területen nagyobb fokú a szelekció. Ilyen területek főként a történelmi témák (az írás-, papír-, nyomdászat- és könyvtörténet), valamint a bibliográfia, amelynek elméleti és módszertani irodalmát szerezzük be, a bibliográfiai fajtáiból csak egy reprezentatív választék áll rendelkezésre, főként a könyvtárosképzési tantervekben szereplő elemzendő bibliográfiák. A gyűjtőkör határai a tudományterület fejlődésével együtt alakulnak, az új ismeretkörök is helyet kapnak benne, ezért a gyűjteményt már joggal nevezhetjük az informatika szakkönyvtárának is (az informatikát természetesen leszűkítve a szakirodalmi tájékoztatással kapcsolatos ismeretekre).

Mivel a könyvtártani irodalom a könyvtáros munkaeszköze, érthető és kívánatos, ha segédkönyvtári szinten minden nagyobb könyvtárban rendelkezésre áll, így természetes, hogy bizonyos gyűjteményi párhuzamosságok kialakulnak a Könyvtártudományi Szakkönyvtár állományával (főként a magyar anyag tekintetében). A külföldi könyvek központi katalógusának tanúsága szerint nagyobb átfedések a gyűjtemények között azonban csak a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárával, illetve az Országos Műszaki Könyv-

tárral tapasztalhatók. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár régebbi, értékes könyvtártudományi anyagát selejtezte, és átadta nekünk. Az Országos Széchényi Könyvtárral korlátozott gyűjtőköri koordináció alakult ki: a fentebb már említett történeti témák irodalmát elsősorban az OSZK gyűjti, a Könyvtártudományi Szakkönyvtár pedig ezeken a területeken az alpművek beszerzésére szorítkozik.

Visszatérve gyűjtési elveinkre: a szakterületen belül teljességre törekvően gyűjtjük a magyar dokumentumokat, beleértve a szűk publicitású vagy nem publikált anyagot is, és válogatva az idegen nyelvű műveket. A külföldi anyag tekintetében tartalmi teljességre törekszünk, anyagi lehetőségeink nem teszik lehetővé a korlátlan gyűjtést, de erre nincs is igény. Elsősorban a világnyelveken (főként az angolul és németül) megjelent irodalmat szerezzük be, de a környező országok nyelvein megjelent kiadványok is nagy számban megtalálhatók állományunkban. Ennek a tudatos fejlesztésnek köszönhető, hogy szakkönyvtárunk egyedül álló könyvtártudományi gyűjtemény a világon, amely ilyen kiegyensúlyozottan tartalmazza a világ idevágó dokumentumtermését.

A kiadványfajta tekintetében nincs különösebb korlátozás, határokat csak anyagi és technikai lehetőségeink szabnak. A gyűjtemény törzsanyagát hagyományos módon a könyvek és az időszaki kiadványok képezik; a könyvállomány 1994 végén 42 450 kötet, a folyóiratállomány 20 400 kötet, több mint 2500 cím, amelyből 450 kurrens.

A törzsgyűjteményt elsősorban formai szempontok alapján szervezett különgyűjtemények egészítik ki. E gyűjtemények egyike-másika ma már lassú ütemben vagy egyáltalán nem gyarapodik, aminek nemcsak anyagi okai vannak, hanem a kereslet is megcsappant irántuk. (Ilyen például a fordításgyűjtemény, amely az 1960-70-es években élte virágkorát, azóta azonban nem gyarapodik. Ennek oka egyrészt a pénzühiány, nincsen ugyanis tervszerű fordító-szolgálat működtetésére fordítható keretünk, másrészt az, hogy az utóbbi időben a könyvtárosok idegen nyelv-tudásának gyarapodásával csökken a fordítások iránti igény.) Vannak viszont igen dinamikus növekvő és intenzíven használt különgyűjteményeink is.

Az egyik leginkább keresett gyűjtemény a szakdolgozatok és disszertációk különgyűjtemé-

nye. A gyűjtés megkezdését a Szakkönyvtár intézeti könyvtár jellege – hogy ti. a KMK igényeit is ki kell elégítenie – befolyásolta. A KMK egyik központi feladata volt ugyanis a kezdetektől fogva a könyvtárosképzés. Olvasóink bizonyára emlékeznek a két és fél éves középfokú szaktanfolyamokra, amelyek zárásául szakdolgozatot is kellett a hallgatónak írniuk. Oktatási intézmény lévén, ezekre a dolgozatokra a KMK-nak megőrzési kötelezettsége van, amelynek a Könyvtártudományi Szakkönyvtár segítségével tesz eleget. Ugyanígy a KMK könyvtárosasszisztensképzésében résztvevők dolgozatai is hozzánk kerülnek. A szakdolgozatok gyűjtése azonban nem maradt e keretekben, hanem igyekeztünk beszerezni az egyéb képzőintézményekben született dolgozatokat is. Így kerültek a kezelésünkbe (letétként) az ELTÉ-n végzett könyvtároshallgatók dolgozatai, és tulajdonunkba a tanárképző főiskolákon, néhány tanítóképző intézetben készült könyvtári témájú szakdolgozatok, illetve az 1970-es évek végén szervezett komplex államvizsgára írott dolgozatok. A doktori és kandidátusi disszertációkkal több a gondunk, hiszen ezek csak úgy kerülhetnek állományunkba, ha szerzőik megtisztelik a Szakkönyvtárat egy példánnyal. Több disszertációt mikrofilmen szereztünk meg az Akadémiai Könyvtártól. A szakdolgozatokról és disszertációkról viszont központi katalógust vezetünk, így az állományunkban nem találhatóokról is tudunk legalább lelőhely-tájékoztatót nyújtani.

Egy másik igen fontos különgyűjtemény az IFLA éves konferenciáinak előadásait tartalmazza 1961 óta. Ez a gyűjtemény úgy jöhetett létre, hogy a Szakkönyvtár lett az IFLA egyik kelet-európai, ún. clearing house-a, letéti helye, és minden évben megküldik a számára ezeket a dokumentumokat. A gyűjtemény története során feltárására többféle feldolgozási rendszert alkalmaztunk, most már azonban a többi dokumentum feltárásához szolgáló gépi adatbázist építünk az „IFLA paperekéről”.

Tapasztalataink szerint már veszít a jelentőségéből az újtjelentés-gyűjtemény. Ennek okát abban látjuk, hogy az egyre szaporodó külföldi kiküldetésekről, tanulmányutakról nem íródnak tartalmas újtjelentések – talán már nem kötelező –, nincs központi szerv (mint régebben az Országos Ösztöndíjtanács volt), amely ezeket begyűjtené. Mostanában a minisztériumtól sem kapjuk az újtjelentéseket, manapság már csak az OSZK dol-

gozóinak jelentései jutnak el a gyűjteménybe. Nagyobb erőfeszítéseket az utóbbi időben persze mi sem tettünk beszerzésük érdekében, és ennek fő oka a gyűjtemény iránti érdeklődés csökkenésében van. (Bár az is lehet, hogy az érdeklődés azért marad el, mert elavult a gyűjtemény? – Ördögi kör.)

Érdekessége miatt viszont mindenki figyelmébe ajánljuk a könyvtárismertető, könyvtári kalauzok gyűjteményét, amelyben rövid, faktografikus tájékoztatást lehet kapni a könyvtárak szolgáltatásairól. A gyűjtemény nemcsak a magyar, hanem jelentős részben a külföldi könyvtárak ismertetőit is tartalmazza.

Jó ötletek meríthetők a könyvtári aprónyomatványok és propagandaanyagok gyűjteményéből: a könyvtári feliratos pólótól, léggömbtől, kitzőtől, reklámszatyortól kezdve a könyvtár emblémáját tartalmazó karácsonyfadíszig sok minden található benne. A könyvtári marketinggel foglalkozók fantáziáját is megindíthatja...

Gyűjtjük a könyvtári gépek és berendezések prospektusait is. E gyűjteményünk jobb napokat is látott már: régebben ugyanis a KMK-ban önálló munkakör keretében foglalkoztak a gépesítési tanácsadással, aminek segédeszköze volt ez a gyűjtemény. Az 1970-es években önálló időszak kiadványban ismertettük a prospektusokat – ez a NTMIR-együttműködés fokozatos leépülésével megszűnt –, majd katalógust adtunk ki a könyvtári kisgépekről, az 1980-as évek végén pedig a *Tudományos és Műszaki Tájékoztató* c. folyóiratban tettük közzé a prospektusok jegyzékét és ismertettük a legérdekesebb berendezéseket. Hasonló tájékoztatásra bizonyára most is szükség lenne, de az – elsősorban a kötelezpéldányként beérkezett – prospektusok begyűjtésén kívül másra nem futja az erőnkéből. Pedig lehetne tájékoztatni az érdeklődőket a berendezések áráról, a referencia-helyeiről, szervizéről stb.

Tervszerűen gyarapítjuk viszont az audiovizuális dokumentumokat, elsősorban a könyvtári témájú hangfelvételeket és videófilmeket. Annak, hogy a gyűjtemény viszonylag kicsi, az az oka, hogy e dokumentumok ára viszonylag magas...

Szólni kell még a lapkivágat-gyűjteményről is, amely igen dinamikusan növekszik. Igyekszünk ugyanis beszerezni minden hazai napilapban, hetilapban, illetve nem könyvtártudományi folyóiratban megjelent könyvtári vonatkozású közleményt. A gyűjtemény két fő forrásból gyarapodik: a MAHIR Observer sajtófigyelő-szolgáltatásának

előfizetésével, illetve azzal, hogy munkatársaink minden nap átnézik az OSZK gyarapítási osztályára beérkezett lapokat, és az idevágó cikkekről másolatot készítenek. A lapkivágat-gyűjtemény szakrendi csoportosításban áll az érdeklődők rendelkezésére, a cikkek legjavát pedig a *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájában* dolgozzuk fel.

A technika fejlődésével együtt új dokumentumtípusok is megjelennek, amelyek gyűjtéséről nem mondhatunk le. Így tehát megpróbáljuk beszerezni-megszerezni az elektronikus formában megjelent dokumentumokat is: demo-lemezekon könyvtári programok, adatbázisok bemutatását tudjuk biztosítani az érdeklődőknek, előfizettünk néhány elektronikus folyóiratra, felkutatjuk és hozzáférhetővé tesszük a számítógépes hálózatokon elérhető, könyvtári és informatikai témájú elektronikus szövegeket (kézikönyveket, tanulmányokat). Törekszünk arra, hogy a nem túl sok könyvtártudományi témájú CD-ROM-kiadvány, adatbázis közül a legfontosabbakat beszerezzük, egyiküket, a *LISA Plus* (a *Library and Information Science Abstracts* és a *Current Research in Library and Information Science* c. referáló lapok egybedolgozott CD-ROM-kiadását) előfizettük. Az elektronikus dokumentumoknak a használatba adásához még technikai fejlesztésekre, számítógép-beszerzésre is szükség van, de korlátozott igénybevételükre már mai felszereltségünkkel is lehetőség van.

Az állomány gyarapítására többféle forrásunk van. A gyarapítási keret gazdaságos felhasználása megköveteli, hogy a dokumentumok vásárlását gondos mérlegelés előzze meg, aminek eredményeképpen sokszor le kell mondanunk nagyon drága kiadványokról, különösen, ha témájukban más anyagok rendelkezésünkre állnak. 3-4 évvel ezelőtt kénytelenek voltunk csökkenteni az előfizetett külföldi folyóiratok számát. A gyűjtemény tartalmi teljességét azonban igyekszünk megőrizni. Szerencsére kiterjedt cserekapcsolataink, illetve az OSZK nemzetközi csereszolgálata révén sok értékes dokumentumhoz jutunk hozzá, különösen a folyóiratok beszerzése tekintetében jelentős ez a forrás. Külföldi ajándékokban is részesül a könyvtár.

A magyar dokumentumok beszerzésében egyik legfontosabb forrásunk a kötelezpéldány szolgáltatás, nemcsak azért, mert válogató jogunk révén a gyűjtőkörbe tartozó dokumentumokat megkapjuk egy példányban, hanem azért

is, mert tájékozódhatunk a kiadványtermésnek arról a részéről is, amit a műfaji szelekció miatt nem dolgoz fel a nemzeti bibliográfia. Félünk, hogy a kötelezpéldány-rendelet várható megváltoztatása megvonja majd tőlünk ezt a kiváló gyarapítási forrást.

A magyar könyvtárak gyűjtőkörünkbe tartozó kiadványai csaknem hiánytalanul eljutnak hozzánk a kiadó könyvtárak jóvoltából, tiszteletpéldányként. Köszönjük a könyvtáraknak ezt a nagyvonalúságot. Cserébe regisztráljuk kiadványaikat a könyvtártudományi nemzeti szakbibliográfiában, és megőrizzük a gyűjteményben.

Az állomány feltárása

A szakkönyvtár gyűjteményének megszervezésével egyidőben a feltárása is megindult. Először a betűrendes katalógust és a raktári nyilvántartást állították fel, majd ETO-szakkatalógust kezdtek építeni. Az első időkben, az 1960-as évek elejéig a feldolgozást központilag az OSZK feldolgozó osztálya végezte, hasonlóan az állománygyarapításhoz, amely az OSZK gyarapítási osztályán folyt. A feldolgozott dokumentumok cédulái az OSZK nagy katalógusaiba is bekerültek, utalással a lelőhelyre. Ezek a cédulák a mai napig is a katalógusokban vannak, ami időnként gondokat is okoz a dokumentumszolgáltatásban, főként, ha az illető könyvet a Könyvtártudományi Szakkönyvtár már selejtezte.

1963-1964-től kezdve a gyarapításban és a feldolgozásban is önálló lett a Szakkönyvtár. A „klasszikus” feldolgozás eredményeként jött létre a teljes könyvtári állományt (könyv, időszaki kiadvány, mikrofilm, szakdolgozat) feltáró betűrendes kereszt-katalógus, amelyben sok szempont szerint lehet keresni.

A formai feltárásban 1982-től kezdve kezdtük alkalmazni az ISBD-irányelveken alapuló magyar szabványokat, és új leíró katalógust nyitottunk. A régi katalógust sem zártuk le, hanem az átépítése mellett döntöttünk, vagyis a régi katalógusból a megfelelő módosítások, illetve a szükségszerű rekatalogizálás után, a cédulákat áthelyezzük az újba. Az átszerkesztéssel időben visszafelé haladunk, most az 1970-es éveknél tartunk. Sajnos, ez a „sziszifuszi” munka lassabban halad a kívánatosnál, de van egy nagy előnye. Miután minden

dokumentumot kézbe veszünk, egyúttal állományellenőrzést is végrehajtunk, így kiszűrjük és selejtezzük a nem gyűjtőkörbe tartozó vagy elavult, esetleg elveszett dokumentumokat. Legégetőbb feladataink közé nemcsak ennek a munkának minél előbbi befejezése tartozik, hanem a folyóiratállomány rekatalogizálása és hiányos katalógusának kiegészítése is.

Az állomány tárgyi feltárása is nagy fejlődésen ment keresztül az évek során. 1974 végéig ETO-szakkatalógus biztosította az állomány tartalmi megközelítését, mégpedig az ETO-nak egy házi, a szakma szükséglete szerint kibővített táblázata alapján. Időközben azonban folyt a könyvtártudományi dokumentáció is, amelynek keretében tárgyi feltárásra az 1960-as évek második felében kidolgozott tárgyszójegyzék szolgált. Ezt a tárgyszójegyzéket folyamatosan módosították, majd 1975-től tezausszá fejlesztették a dokumentációs részleg munkatársai. 1975-től kezdve a könyvtári feldolgozásban is ezt a tezausszt használtuk, és ennek alapján tárgyszókatalógust kezdtünk szerkeszteni. E lépéssel a Könyvtártudományi Szakkönyvtárban folyó mindenfajta dokumentumfeltáró tevékenységben egységes tárgyi feltárás valósul meg. A tezausszt a folyamatos bővítések, módosítások figyelembevételével 1992-ben revideáltuk, létrehoztuk számítógépes változatát és kiadtuk új nyomtatott formáját is. Befejeződött a tárgyszókatalógus revíziója, amelynek során a tárgyszavak módosulásait átvezettük a katalóguson.

A különgyűjtemények egy részét (pl. a könyvtárismertetőket, a propagandaanyagokat, a fotótár anyagát, az újtjelentéseket, a prospektusokat) önfeltáró rendszerben raktározzuk. Azok tárgyi feltárására azonban, amelyekben egyedi feldolgozást alkalmazunk (pl. a szakdolgozatok, az IFLA konferenciai anyagok), ugyancsak a tezausszt használjuk.

Könyvtártudományi dokumentáció

Mint korábban már említettük, az OKK, majd a módszertani osztály, illetve a KMK egyik központi feladatákként a könyvtártudományi dokumentációt jelölték meg. Hosszú fejlődés eredményeként alakult ki mára dokumentációs tevékenységünk hármass rendszere: a magyar szakiroda-

lomról tájékoztatjuk a magyar felhasználókat és a külföldi érdeklődőket, a külföldi szakirodalomról a magyar használókat, valamint a magyar és a külföldi érdeklődőket egyaránt megcéloltuk legújabb adatbázisunkkal, amely a könyvtártudományi hungarika fogalmába tartozó dokumentumokról tájékoztat. A rendszerben különböző, bibliográfiai szintű, illetve annotációkkal vagy referátumokkal kiegészített ismertetést adunk a szakirodalomról.

A következőkben kialakulásuk időrendjében mutatjuk be a dokumentációs szolgáltatásokat, ami nem jelent rangsort, hiszen mindegyiküket egyformán fontosnak tartjuk.

A külföldi szakirodalom közvetítése a magyar felhasználóknak

Az OKK-ban elkezdődött dokumentációs tevékenység terméke, a *Könyvtárügyi Beszámoló* c. kiadvány, referáló lap volt, amely főként a népi demokratikus országok könyvtárügyéről adott képet, de kitekintéssel volt a nyugati fejlődésre is, és referálta például a *Library Journal*, a *Börsenblatt für den deutschen Buchhandel*, az *Aslib Proceedings*, a *Journal of Documentation* című folyóiratokat, hogy csak a legismertebbeket említsük. A *Könyvtárügyi Szemle* címen indított folyóirat számai szintén láttak el dokumentációs feladatot azzal, hogy a külföldi szakfolyóiratok cikkeit tömörítve vagy fordításban adták közre, illetve recenziós rovatban a legjobb könyvtártudományi szakkönyveket ismertették. E lapok utolsó egy-két füzetét már az Országos Széchényi Könyvtár adta ki, majd 1952-ben mindkettő megszűnt.

Az OSZK módszertani osztályának is központi feladata lett a könyvtártudományi dokumentáció, ami az OKK-hagyományokat követve a külföldi anyag közvetítésével folytatódott az 1955-ben megindult *Könyvtári Tájékoztató* c. külföldi lapszemlében. 1959-től *Könyvtári Figyelő* címen a KMK folytatta a vállalkozást: önálló rovatként – majd később önálló kiadványként –, *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom* címmel közölte a külföldi folyóiratcikkek válogatott bibliográfiáját. 1965 és 1967 között *Gyorstájékoztató a Külföldi Könyvtártudományi Irodalomról* címmel adott ki az osztály bibliográfiát, ami

nagyon impozáns volt a maga évi 5-7000 tételével, de meghaladta az osztály erőit. A kiadvánnyal kapcsolatos kritikák nyomán 1969-ben negyedéves referáló lap indult, ugyancsak *Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom* címen. Ez egészen 1990-ig élt önálló kiadványként, ekkor azonban visszatért oda, ahonnan indult: állandó rovata lett a megújuló *Könyvtári Figyelő*nek.

A Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom negyedévenként megjelenő füzeteiben évente mintegy 1200 bibliográfiai tételt közölt, tematikus rendben, címléírással, címfordítással, és mintegy 5-600-at referátummal ellátva. Minden számhoz betűrendes, tárgy- és földrajzi mutató tartozott, amelyet évente kumuláltunk. Jelenleg a Könyvtári Figyelő keretében – terjedelmi okokból – csökkentenünk kellett a tételek számát, így csak azokat publikáljuk tematikus rendben, amelyekhez autoreferátum vagy referátum tartozik. A füzetenkénti indexekről is lemondunk, évente csak egyszer adunk ki kumulált mutatókat.

A külföldi folyóiratok analitikus feldolgozása azonban nem szűkölt le a publikált bibliográfiákra, illetve referáló lapra, hanem sokkal szélesebb körű volt, aminek eredményeképpen nagy folyóiratcikk-katalógussal rendelkezik a Szakkönyvtár. A cédulakatalógust időközben lezártuk, mert 1988 óta – de 1986-ig visszamenőleg – gépi bibliográfiai adatbázist építünk, amely szintén több tételt tartalmaz, mint amennyi a nyomtatott bibliográfiába bekerül. A MANCI adatbázisról még a későbbiekben lesz szó.

Tájékoztató a magyar szakirodalomról

A Magyarországon megjelent könyvtártudományi és informatikai szakirodalomról való tájékoztatás érdekében a Könyvtártudományi Szakkönyvtár kurrens nemzeti szakbibliográfiát szerkeszt. A kiadvány ugyan nem tartozik a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszeréhez, a gyűjtőkör és a feldolgozott dokumentumtípusok tekintetében van is bizonyos átfedés az MNB-füzetekkel, de a mélyebb tematika és a dokumentumfélések szélesebb köre miatt a nemzeti szakbibliográfiai szerep nem vitatható. A *Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiájának* (MAKSZAB) kurrens füzetei ugyanis teljességre törekvően feldolgozzák a témába vágó könyveket (monográfiákat,

tanulmányköteteket), folyóiratcikkeket, konferenciái anyagokat, nem publikált vagy szűk publicitású kéziratokat, szakdolgozatokat és disszertációkat, audiovizuális anyagokat, és válogatva a magyar hírlapok cikkeit. A negyedéves füzeteket betűrendes és a teaurusz alapján szerkesztett tárgymutató egészíti ki, és éves kumulált indexet is szerkesztünk. Külön érdekessége a bibliográfiának, hogy az 1993/1-es számtól kezdve – tudomásunk szerint az országban elsőként – áttértünk az új analitikus bibliográfiai leírási szabályok alkalmazására a nyomtatott füzetekben.

A magyar könyvtártudományi dokumentáció kezdetei az 1960-as évek elejére nyúlnak vissza. 1962-ben indult a *Magyar Könyvtártudományi Bibliográfia*, amely két alsorozatot tervezett: 1962 és 1970 között évente egy-egy kötetben látott napvilágot a magyar hírlapokban megjelent könyvtári vonatkozású cikkek bibliográfiája, amelyhez azonban ebben a keretben csak egyetlen egy kötetben, az 1962-1964-es évkörre vonatkozóan csatlakozott az önálló művek és folyóiratcikkek bibliográfiája, és ez is csak később, 1969-ben jelent meg. Mindkét sorozat szakrendi beosztásban tartalmazta a bibliográfiai adatokat, mutatók nélkül, így visszakeresésre, irodalomkutatásra alkalmatlan volt. Mivel ezzel a szakirodalom feltárása nem volt megoldott, 1965-ben *Gyorstájékoztató a Magyar Könyvtártudományi Irodalomról* címen kurrens bibliográfia indult a magyar szakirodalom teljességre törekvő, analitikus feltárására. A társadalomtudományi témakör azonban nem igényelte a kéthetenkénti gyorstájékoztatót, ezért a kiadvány negyedéves bibliográfiává alakult, és 1973-ban címét is a máig élő, *A Magyar Könyvtári Szakirodalom Bibliográfiája* elnevezésre változtatta. Kezdetben a gyorstájékoztató sem tartalmazott mutatókat, az 1965-1969 közötti tételekhez csak 1975-ben jelent meg kumulált betű- és tárgyszómutató. A rendszeres, füzetenkénti és éves indexelés az 1970-es évfolyamtól indult. Az 1975-1979-es időszakra vonatkozóan kumulált mutató is megjelent, az 1980-1985-ös időszakra vonatkozóan pedig nem csupán kumulált mutatót állítunk össze, hanem a bibliográfiai tételeket adatbázisba szervezzük.

A nemzeti szakbibliográfiai tevékenység keretében a retrospektív feltárás is beletartozik. Cédulaformában már rendelkezésre áll az 1945 és 1960 között önállóan megjelent szakirodalom bibliográfiája, a mutatókészítés és a szerkesztési munkálatok vannak hátra. A jegyzék második

kötete az időszak folyóiratanyagának repertóriumaként lesz.

A könyvtári szakirodalom analitikus folyóiratcikk-katalógusa: a MANCI-adatbázis

---

Az 1980-as évek végén megindult számítógépesítés tette lehetővé, hogy a bibliográfiai feltáró munkát olyan adatbázissal segítsük, amely nemcsak a nyomtatott bibliográfiai füzetek előállítását könnyíti meg, hanem felválthatja a cikkek analitikus cédulakatalógusát is. Ennek érdekében terveztük meg és állítottuk munkába a *MANCI (Magyar és Nemzetközi Cikkek)* nevű adatbázist a Mikro-ISIS adatbázis-kezelő segítségével. Az adatbázist és katalógusként való használatát részletesen nem írjuk itt le, hiszen ezt már megtette *Novák István*.¹²

A jelenleg több mint 20 ezer rekordot tartalmazó adatbázis 1986-tól kezdődően tartalmazza a folyóiratcikkek bibliográfiai adatait, és sokféle visszakeresési szempontot biztosít az irodalomkutatáshoz. A kezelőrendszer továbbfejlesztésével a teaurusz alapján való keresést is megoldottuk: az adatbázist összekapcsoltuk a Könyvtári és Tájékoztatói Tézaurusz gépi változatával, így az abból kiválasztott tárgyszavakkal megfogalmazott keresőkérdés azonnal futtatható a MANCI bibliográfiai adatbázisban adatbázisváltás nélkül.¹³ Lehetőség van arra is, hogy a találati fájlból egyenként kiválogassuk a valóban releváns tételeket, és csak azokat nyomtassuk ki.

Az adatbázis alapján témafigyelő szolgálatot is működtetünk, amely keretében negyedévenként elküldjük a megrendelőknek az irodalomjegyzéket, nyomtatásban vagy mágneslemezeztelve.

A külföld tájékoztatása a magyar könyvtárügyről

A fejezetcímben megfogalmazott feladatot már régóta magáénak tekinti a Szakkönyvtár, és különböző formákban törekedett is ellátására. Kezdetben, az 1960-as években, ezt a célt azzal szolgálták, persze csak igen korlátozott mértékben, hogy a *Gyorstájékoztató a Magyar Könyvtár-*

tudományi Irodalomról c. bibliográfiában angol, német és orosz nyelvű címfordítást is adtak az egyes tételekhez. Ez azonban kevésnek bizonyult, hiszen ha rendelkezésre álltak volna is a külföldi könyvtárakban a magyar nyelvű lapok, az „egzotikus” nyelv miatt kevesen forgathatták őket. Ezért 1972-től a Szakkönyvtár (akkor még Tájékoztatási Osztály) referáló lapot indított *Hungarian Library and Information Science Abstracts* (HLISA) címen, amelyben a magyar könyvtári szakirodalom legjavát, bőséges referátummal ellátva ismerteti. Később igény mutatkozott a lap orosz nyelvű változatára is, ezért 1974-től *Vengerszkaja Literatura po Bibliotekovedeniju i Informatike* címen oroszul is kiadtuk 1972-ig visszamenőleg. A két lap tájékoztató funkcióján túl igen jó csereanyagoknak is számított a nemzetközi kiadványcserében. Az 1990-es évek elején gazdasági okokból meg kellett szüntetnünk az orosz nyelvű változatot, amely bár az angolénál sokkal kevesebb példányban jelent meg, de nagyon költséges volt. Jelenleg az angol nyelvű változat él, és már belföldön is terjesztjük.

A könyvtártudományi hungarika feldolgozása

A MAKSZAB c. bibliográfiában, illetve a HLISA c. referáló lapban csak a területi elven válogatott hungarika dokumentumokat dolgozzuk fel. Ezen kívül azonban néhány éve a nyelvi, személyi és tartalmi – természetesen a könyvtártudományi témakörben maradván – hungarika anyagot is igyekszünk feltárni.

A HLISA 1991 óta évente egyszer válogatva közli a külföldi folyóiratokban a magyar könyvtárügyről megjelent legjelentősebb cikkek, tanulmányok bibliográfiáját.

Ezt a „jeladó” tájékoztatást jól kiegészíti legújabb vállalkozásunk. Egyre nagyobb az igény külföldről, hogy a magyar könyvtárügyről tájékozódhassanak idegen nyelven (ezt a szükségletet csak korlátozottan elégíti ki a HLISA). Ugyanakkor a Könyvtártudományi Szakkönyvtár – együttműködve az OSZK Hungarika dokumentációs osztályával – feldolgozza a külföldön megjelent könyvtártudományi hungarika-dokumentumokat is. A feldolgozás eddig adatlapokon történt, amelyek alapján a Hungarika dokumentációs osztály építette a Hungarika-adatbázist. Tekintettel arra,

hogy ebben az adatbázisban – általános tárgyszórendszerének köszönhetően – a könyvtártudományi irodalom csak nagyon átfogó témák szerint kereshető, a mi igényeinket nem elégíti ki. Ezért a gyűjtőkörünkbe vágó hungarikatételeket külön adatbázisban is visszakereshetővé tesszük tezauruszunk deskriptoraival ellátva. Az így épülő HUBA (*HUNGARIKA Bibliográfiái Adatbázis*) több célt szolgál: egyrészt „megmenekülünk” az adatlapok manuális kitöltésétől, és floppyn rögzítve szolgáltatjuk az adatokat a Hungarika dokumentáció számára, másrészt tájékoztató rendszerünkbe szervezen – és a HLISÁ-ban közölt bibliográfián túllépve – beépül a külföldi magyar vonatkozású könyvtártudományi dokumentumokról informáló adatbázis. Az új adatbázis létrehozását indokolja, hogy a HUBÁ-nak a MANCI-énál mind a tematikát, mind a dokumentumtípusokat tekintve, szélesebb a gyűjtőköre, ugyanis teljességre törekvően tartalmazza a hungarika dokumentumok leírását, és a feldolgozott tételek műfaja is sokkal szélesebb körű: az adatbázisba beépülnek a könyvek, könyvrészletek, tanulmánykötetek, folyóiratcikkek, könyv- és cikkismertetések, rövid hírek annotált bibliográfiai leírásai is. Az adatbázis a hazai igényeket is ki fogja elégíteni, hiszen olyan kéréssel is fordulnak hozzánk, hogy a tanulmányútra, konferenciái előadásra való felkészülést segítsük idegen nyelven megjelent, magyar vonatkozású publikációkkal.

Önálló szakfolyóirat kiadása: a Könyvtári Figyelő

A könyvtártudományi dokumentációhoz jól illeszkedik a szakkönyvtárban szerkesztett *Könyvtári Figyelő* c. folyóirat, amely kitekintést ad mind a magyar, mind a külföldi könyvtárügy aktuális kérdéseire. Mai profiljának kialakulása több évtizedes fejlődés eredménye.

Már utaltunk rá, hogy indulásakor, 1955-ben (*Könyvtári Tájékoztató* címen) a lap tisztán dokumentációs célokat szolgált. Feladata az volt, hogy a magyar könyvtárosokat tájékoztassa a külföldi könyvtárügy fő irányzatairól, eseményeiről, fejlődéséről. Az első időben fordítások, szemlék, majd később a külföldi cikkeket feltáró bibliográfia közreadásával tett eleget ennek a feladatnak.

Már elég korán, 1962-től felmerült az az igény, hogy a Könyvtári Figyelő a hazai problémáknak is adjon helyet, és eredeti cikkek, értékelő összefoglalások, hírek formájában tekintse át a magyar könyvtárügy, az egyes könyvtártípusok helyzetét, a könyvtártudományi kutatásokat, a gépesítési kérdéseket. Ez az irányzat 1969-ban megerősödött, amikor a KMK mellett az Országos Könyvtárügyi és Dokumentációs Tanács is a lap kiadója lett. A folyóirat fontos feladatának tekintette a jelentős hazai könyvtári dokumentumok, döntéselőkészítő anyagok, hosszabb tanulmányok közlését.

Időközben, az egyéb könyvtártudományi dokumentációs tevékenység megerősödésével kivált belőle a bibliográfiai rovat, de a külföldi események, eredmények nyomon követése változatlan célja maradt. *Kitekintés* rovatában a külföldi anyagokat egy referátumnál bővebb terjedelemben ismertető cikkek, szemlék, esetleg eredeti külföldi cikkek jelennek meg. Jelentős a recenziós rovata is, amelyben a legfontosabb hazai és külföldi könyvtártudományi könyveket ismerteti.

1990-től átalakult a folyóirat. Főként gazdasági okokból összevontuk a Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom című referáló lappal (ennek ugyanis kevés volt az előfizetője, és így nem volt gazdaságos a kiadása, lemondani viszont semmiképpen sem akartunk róla), a korábbi hat számról négyre kellett csökkenteni egy-egy évfolyamot. A lap terjesztését a HELIR-től saját kézbe vettük. Mindezek a változtatások eredményezték, hogy 1990-től Új folyam jelzéssel új számozást kezdtünk (a régit is megtartva).

A lap szerkezete tiszta, négyes tagolású: a *Tanulmányok* rovat a hazai cikkeket, tanulmányokat, problémafelvető írásokat közli, a *Kitekintés* rovat folytatja a korábbi hasonló rovat hagyományait, és a külföldi eredményeket közvetíti szemlék, tömörítvények, cikkek formájában, a *Könyvszemle* rovat recenziókat közöl, a *Külföldi folyóirat-figyelő* pedig nem más, mint a korábbi Könyvtári és Dokumentációs Szakirodalom.

A folyóirat igyekszik a könyvtárügy lényeges problémáiról, figyelemre méltó újdonságairól számot adni, nem elhanyagolva a könyvtárosképzés szakirodalom-igényét sem. Örömmel tapasztaljuk, hogy cikkeink szép számmal válnak kötelező irodalommá.

Egy éve *A Könyvtári Figyelő könyvsorozata* címmel önálló kiadványsorozatot kezdtünk szer-

keszteni. Ez olyan fontos szemlék, tanulmányok közreadására vállalkozik, amelyek terjedelmi okok miatt nem „férnek be” a folyóiratba.

A magyar könyvtárak adatainak gyűjtése

A szakirodalmi tájékoztatást egészíti ki *Könyvtári Minerva* nevű faktografikus adatbázisunk, amely a legfontosabb magyar könyvtárak szolgáltatási kalauza. A Mikro-ISIS-ben kiépült adatbázis a könyvtárak cím- és telekommunikációs adatain kívül gyűjtőkörükről és szolgáltatásairól is képet ad. Az adatbázis egy 1990-ben lezajlott, majd 1993-ban megismételt felmérés eredményeként született. A felméréseket saját anyagi erőnkől nem tudjuk megvalósítani, ezért pályázatokból próbálunk pénzt „szerezni”: 1992-ben Közművelődési pályázaton, 1994-ben pedig a Nemzeti Kulturális Alap pályázatán nyertünk támogatást. Az adatok aktualizálása igen nagy probléma, holott egy pontos, átfogó és sok könyvtár adatait tartalmazó minerva iránt nagy az igény. Még a név-, a cím- és a telefonszám-adatok változásainak nyomon követése is nehéz, mert nem minden könyvtár tájékoztat bennünket automatikusan. 1995-ben szélesebb körű adatgyűjtéssel bővítjük az adatbázist. Az év végére a mintegy 1000 könyvtárat bemutató adatbázist a számítógépes hálózaton kívánjuk elérhetővé tenni.

Az adatbázisnak van egy, dBASE III Plus adatbázis-kezelővel épített, redukált változata is, amely csak a név-, cím- és telefonszám-adatokat tartalmazza. Igen nagy igény van rá, elsősorban kiadványterjesztő cégek, kiadók, szoftverforgalmazók körében. Számukra az adatbázist floppy-n árusítjuk, illetve kívánságra öntapadós címkéket nyomtatunk.

Gépesítés

A szakkönyvtár gépesítése 1986-ban kezdődött, amikor az első XT-t, 20 MB tárolókapacitással megkaptuk. "Elszenvedtük" a gépesítés első lépéseivel járó buktatókat, alaposan végiggondolt terveink, célkitűzéseink akkor ugyanis még nemigen voltak. Így aztán „a gombhoz kellett a kabá-

tot” kialakítanunk, ami egyáltalán nem volt könnyű. A „tanulópénz” azonban szerencsére nem vészt kárba, hiszen a MANCI-adatbázis nőtt ki belőle.

Lassú léptekkel haladtunk előre a gépesítésben. A fokozatosan beszerzett hardver egy része mára már el is avult. A gépparkot ma 1 db 486-os, 2 db 386-os, 2 db 286-os és 3 db XT alkotja, amelyeket már le kellene cserélni csakúgy, mint az ékezetes karakterek helyes megjelenítésére alkalmatlan, EPSON-utánzat mátrixnyomtatókat. Szövögettük terveinket a szoftvert illetően is, integrált könyvtári rendszerről álmództunk, de anyagi lehetőségeink nem voltak komoly rendszer megvásárlására.

Nagy segítségünkre volt az amerikai Andrew Mellon-alapítvány, amelynek pénzádományára révén előre léphettünk a hardverfejlesztésben. Időközben átgondoltuk a nemzeti könyvtárral egy épületben működő kis könyvtárunk helyzetét, és meghoztuk az egyetlen racionális döntést: bejelentettük csatlakozási szándékunkat az OSZK NEKTÁR rendszeréhez. Az alapítványi támogatásból hozzájárultunk a hálózat kiépítésének költségeihez. 1993 tavasza történelmi jelentőségű lett a Szakkönyvtár életében: bekötötték gépeinket az épületben működő Novell-hálózatba, ennek révén elérjük a szerveren futó ksigépes rendszereket (IKB, KATAL), az OSZK CD-ROM-toronyát, illetve az OSZK nagy IBM-gépét, amelyen az online katalógus működik.

A helyi hálózat adta lehetőséget kihasználtuk a szakkönyvtár számítógépes szolgáltatásainak fejlesztésére: a MANCI-t is a szerverre telepítettük, ezáltal a helyi hálózat minden pontjáról elérhető; a LISA Plus CD-ROM-adatbázis pedig a CD-ROM-toronyban működik, így szintén sok terminálról lekérdezhető.

Az OSZK hálózatához való csatlakozás a szoftverválasztást is eldöntötte: a szakkönyvtár a DOBIS/LIBIS egyik lokális könyvtára lesz. Reményeink szerint 1995 tavaszán használni kezdjük a gyarapítási és a katalogizáló modult. A teljes rendszer üzembe állítása után kivételes helyzetben leszünk a kisebb szakkönyvtárak között: külső felhasználó számára is elérhető, nagygépes integrált rendszerben épülő online olvasói katalógusunk (OPAC) lesz.

Egy országos szakkönyvtár szolgáltatásait széles körben hozzáférhetővé kell tenni. Ezért terjesztjük floppyn a MANCI-adatbázist, ezért hirdettük meg a ráépülő SDI-szolgáltatást, és ezt

a célt fogja szolgálni – reméljük, hogy már a közeljövőben – az a fejlesztés, amely az OSZK ksigépes rendszereit, köztük a MANCI-t online elérhetővé teszi a külső felhasználók számára is.

Az OSZK hálózatához való csatlakozás megnyitotta előttünk a kaput az IIF-hálózatba, amelyet több gépről is elérünk, és igénybe vesszük szolgáltatásait. Az ELLA levelező rendszer nemcsak személyes levelezésre és levelezőcsoportokban (KATALIST, MOKKA-L) való részvételre használjuk, hanem például az ilyen úton érkezett referenzkérdéseket, a saját terjesztésű kiadványainkra vonatkozó megrendeléseket és a könyvtárközi kölcsönzési kéréseket is fogadjuk és teljesítjük. (Az érdeklődők a h8603rac@ella.hu címre küldhetik leveleiket.)

A fájltranszfert nemcsak a hálózaton található érdekes dokumentumok letöltésére használjuk, hanem szolgáltatásaink közvetítésére is: a szakkönyvtár új külföldi beszerzéseiből válogató, havi, annotált gyarapodási jegyzék megtalálható a PETRA KMK nevű alkönyvtárban (jelszó: kmk). A MANCI-adatbázist is a hálózaton keresztül juttatjuk el azoknak az előfizetőknek, akik így igénylik. (Az érdeklődők forduljanak *Novák István*hoz a h8604nov@ella.hu címen vagy a 175-0686-os telefonszámon.)

A hálózatban rejlő gazdag lehetőségeket is megpróbáljuk kihasználni szolgáltatásaink továbbfejlesztése érdekében. Ez év elején kísérleti jelleggel új szolgáltatást indítottunk: Sokat töprengtünk azon, hogyan lehetne a számítógépes világhálózatot – közvetlen Internet-kapcsolat nélkül – a mi könyvtártudományi tájékoztatásunk szolgálatába állítani, de nem találtunk rá kényelmes megoldást. Az ötletet végül is magának az Internetnek köszönhetjük. 1994 őszén ugyanis „Roadmap” néven távoktatási tanfolyamot hirdettek meg az Internet használatáról a levelezőrendszeren keresztül: A *Veronica* nevű index és keresőrendszer segítségével összegyűjtöttük az Interneten található könyvtártudományi-informatikai gopher-címeket, majd kihasználva a gopher ún. könyvjelző szolgáltatását, kijelöltük a minket érdeklőket. Így összeállt egy menü, amelynek segítségével különféle forrásokat tudunk viszonylag gyorsan elérni, anélkül, hogy keresgélni kellene őket a hálózaton.

Ízelítő a témák közül:

- az angol BUBL (Bulletin Board for Libraries) könyvtártudományi forrásai
- könyvtári témájú elektronikus folyóiratok

- tartalomjegyzék-szolgáltatás könyvtártudományi lapokból
- könyvtártudományi szakszótár
- a világ nagykönyvtárainak online katalógusa
- az IFLA dokumentumai
- könyvtári szoftverek és leírásuk
- A British Library Portico nevű gophere
- Az American Library Association gophere
- A Library Association gophere

A szolgáltatás menete röviden: Bejelentkezünk a IIF MARS-számítógépére, és ott a „gopher” parancsot kiadva eljutunk a MARS saját gopher-menüjéhez. Nem az ott felkínált választékot használjuk ezután, hanem behívjuk a saját „könyvjelzőnket”, ami voltaképpen az előbb ismertetett módon összeszedett témákat tartalmazó menü. A megfelelő menüpontot kiválasztva aztán már kalandozhatunk az információk között. (Novák István a részletekről is tájékoztatja az érdeklődőket.)

Hallatlanul gazdag információforrásokhoz jutottunk hozzá ezúton, de egyelőre a saját tájékoztató anyagaink, elektronikus dokumentumaink elhelyezésére nincs lehetőségünk, hiszen nincs az OSZK-nak gopher-szervere.

Szolgáltatások

A Szakkönyvtár minden tevékenységének végső célja a használók igényeinek minél hatékonyabb és teljesebb kielégítése. Hagyományos szolgáltatásaink sokat fejlődtek 1985, a nemzeti könyvtárnak új épületbe költözése óta. Aki járt már a könyvtár 8. szintjén kialakított, közel 300 m² alapterületű könyvtártudományi olvasóteremben, maga is tanúsíthatja, milyen szép környezetbe kerültünk. Össze se lehet hasonlítani a Múzeum utcai „nyomorúsággal”. Az olvasóteremben 5000 kötet szabadpolcos elhelyezésére van lehetőség, így a könyvtárosképzés kötelező irodalmán kívül a legérdekesebb újdonságokat is maga választhatja ki az olvasó a teaurusz alapján kidolgozott, 14 nagyobb szakcsoportot, és kb. 230 osztályt tartalmazó szakrendből. A kurrens folyóiratok jelentős részének legfrissebb számai és gazdag kézikönyvtári állomány is várja a használókat.

A nyitvatartási idő tekintetében alkalmazkodunk olvasóink igényeihez. Az OSZK egyéb különgyűjteményeitől eltérően, minden nap este fél

nyolcig várjuk a látogatókat, hogy munka után is felkereshessék a Szakkönyvtárat az érdeklődők. A vizsgaidőszakokban pedig felsőoktatási könyvtárként működünk: tekintettel az OSZK zsúfoltságára, olvasótermünket szombatoként a nem könyvtárszakos hallgatók előtt is megnyitjuk, akik saját jegyzetükből tanulhatnak itt este 7 óráig.

A nemzeti könyvtár egyetlen részlege a Könyvtártudományi Szakkönyvtár, amelyből külső használók is kölcsönözhetnek. Az utóbbi időben megnőtt kereslet miatt a kötelező irodalom kölcsönzési idejét csökkentenünk kellett a korábbi négy hétről kettőre. Sőt, késedelmi díjat is kénytelenek voltunk bevezetni. Ezek nyomán viszont nőtt a kölcsönzési állomány forgási sebessége és kihasználtsága, nem beszélve az előjegyzési idő lerövidüléséről.

Nagy az igény a másolatszolgáltatás iránt is, amit szinte várakozás nélkül tudunk kielégíteni. Egyéb hagyományos szolgáltatásainkat (előjegyzés, könyvtárközi kölcsönzés, referenz-szolgálat stb.) nem említjük, hiszen ezek természetes velejárói a szakkönyvtári létnek.

Meg kell említeni azonban az irodalomkutatási tevékenységet. Pontosan körvonalazott témákban e szolgáltatással is az olvasók rendelkezésére állunk, és ebben az előzőkben említett szakirodalmi tájékoztató kiadványokat és adatbázisokat használjuk fel. Van azonban egy – talán egyedülálló – korlátozás e tevékenységünkben, amely némi magyarázatra szorul. Szakkönyvtárunkat örvendetesen sok könyvtároshallgató használja, aki szakdolgozata elkészítésekor is igényt tart szolgáltatásainkra. Sokan a szakdolgozat szerves részét képező irodalomjegyzék összeállításához kérik segítségünket, amit nem is tagadunk meg: segítünk a bibliográfiák, referáló lapok, adatbázisok használatában. Elzárkózunk viszont attól, hogy a hallgatók helyett végezzük el az irodalomkutatást, hiszen ez a leendő szakmájuk része lesz! Hogy tanulják meg az irodalomkutatás módszereit, ha életük első jelentős munkáját is más végzi el helyettük? Ítélje meg a kedves olvasó, igazunk van-e? (Persze nem tudjuk minden esetben kiszűrni az ilyen kéréseket, különösen, ha a konzulens tanár kéri tőlünk az irodalomkutatást..)

Fontosnak tartjuk a használók képzését, a könyvtároshallgatókét pedig különösen. Ezért szívesen fogadjuk a bármilyen képzési formában tanuló könyvtáros-jelöltek egyéni vagy csoportos látogatását, és könyvtárbemutatót, adatbázis-is-

mertetést tartunk a számukra. A szakkönyvtár olvasóterme sokszor színhelye szakóráknak, dolgozatírásnak is, amikor kézikönyvtárunkat is használják a hallgatók feladataik megoldásában. Rendszeresen fogadunk szakmai gyakorlatot végző hallgatókat is, igyekeztünk megismertetni őket a sokszínű könyvtári munkával.

A használók köre, igények, szükségletek

Már a bevezetőben említettük, kiket vár és szolgál a Könyvtártudományi Szakkönyvtár. A potenciális használói kör elég széles, hiszen a könyvtáros szakmában dolgozók minden rétegére kiterjed a leendő könyvtárosoktól a gyakorlaton keresztül a kutató-könyvtárosokig.

Hogy közülük valójában kik veszik igénybe a Szakkönyvtár szolgáltatásait? Ilyen felmérést, igénykutatást még nem végeztünk. Azoknak a beiratkozott olvasóknak a száma, akik személyesen jönnek, helyben dolgoznak vagy kölcsönöznek, mintegy 1350. Igen sok könyvtárközi kölcsönzési igényt elégítünk ki (1994-ben 2380-at). Nem tudjuk megítélni viszont azoknak a számát, akik dokumentációs és egyéb kiadványainkat használják tájékozódásra, és a szakirodalmat saját vagy a közeli nagyobb könyvtár állományában találják meg. Bízunk benne, hogy sokan vannak.

Tapasztalataink azonban azt mutatják, hogy legnagyobb arányban a könyvtároshallgatók használják a könyvtárat, és ők is jobbra csak tanulmányaik idején. A diploma megszerzése után már kevesen kísérik figyelemmel a szakirodalmat. Jó lenne, ha a könyvtárosok a maguk számára is kötelezőnek tartanák, amit a használókkal szemben vallanak: hogy a szakmai ismeretek fejlődését nyomon kell követni, hogy a tanulás, a tájékozódás nem fejeződhet be az iskolai tanulmányok végeztével.

Végezetül

A kissé hosszúra sikerült összefoglalót egy ma is aktuális kíváncsisággal fejezzük be. *Pethes Iván* írta egy 1961-ben megjelent cikkében¹⁴: „*Könyvtárunknak, mely a könyvtártudomány magyarországi alapkönyvtára, minden tekintetben példamutatóan, mintakönyvtári színvonalon kell*

működni, hogy feladatát méltóan teljesíthesse”. A lécs igen magasra van helyezve, de minden erőnkkel azon vagyunk és leszünk, hogy átugorjunk.

Irodalom

- 65/1919 K.N. sz. r. Az Országos Könyvtárügyi és Bibliográfiai Intézet szervezeti szabályzata. In: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye / összeáll. Takács József. – Bp.: OKK, 1951. – 4.p.
- 11.170/1945/XII.8./M.E. sz.r. Az Országos Könyvtári Központról és a Könyvtárak Országos Tanácsáról. In: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye / összeáll. Takács József. – Bp.: OKK, 1951. – p. 110-117. A rendelet legtöbb paragrafusát hatályon kívül helyezte a 3.730/1947. (III. 23.) M.E. sz. rendelet.
- 3.730/1947/III.23./M.E. sz.r. A magyar könyvtárügy egyes kérdéseinek rendezéséről. In: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye / összeáll. Takács József. – Bp.: OKK, 1951. – p. 113-117.
- 220/1948/II.1./V.K.M. sz.r. Az Országos Könyvtári Központ szervezeti, ügyviteli és igazgatási szabályzata tárgyában. In: Könyvtárügyi jogszabályok gyűjteménye / összeáll. Takács József. – Bp.: OKK, 1951. – p. 119-126.
- Az Országos Könyvtári Központ megvizsgálása. – Bp.: [s.n.], 1952. – 58 p. – Kézirat
- Jelentés a Könyvtártudományi Szakkönyvtár felülvizsgálatáról. – Bp.: [s.n.], 1956. – 9 p. – Kézirat
A felülvizsgáló bizottság résztvevői: Goriupp Alisz, Sallai István, Keresztury Dezső, Juhász Lászlóné.
- A művelődésügyi miniszter 164/1958. /M.K.15./M.M. számú utasítása az általános tudományos és tudományos szakkönyvtárakról. In: Művelődésügyi Közlöny. 1958. augusztus 1. p.254-254.
- A művelődési miniszter 131/1968./M.K.11./MM számú utasítása a tudományos és a szakkönyvtárak gyűjtőköréről, valamint a szakirodalom beszerzésében való együttműködésükről. In: Művelődésügyi Közlöny. 1968. 11.sz. p. 185-192.
- Szakirodalmi kalauz : tudományos és szakkönyvtárak gyűjtőköri kódexe / szerk. Pataky Ernő, Bereczky László. – Bp.: NPI, 1969. – 117.p.
- A kulturális miniszter 5/1978./XII.12./KM számú rendelete a könyvtári rendszer szervezetéről és működéséről. In: Magyar Közlöny. 1978. 86.sz. p. 927-936.
- A Minisztertanács 17/1976./VI.7./számú rendelete a könyvtárakról szóló 1976. évi 15. számú törvényerejű rendelet végrehajtásáról. In: Magyar Közlöny. 1976. 45.sz. p.533-538.
- NOVÁK István: Kísérlet egy Micro-ISIS adatbázis olvasói online katalógusként való használatára. In: Könyvtári Figyelő. 35. évf. 1989. 2.sz. p. 173-182.
- TAR Katalin – NOVÁK István: A tárgyi besorolási adatok egységesítése egy online cikk-katalógusban és a nyomtatott változatok indexeiben. In: Könyvtári Figyelő. Ú.f. 2. évf. 1992. 1.sz. p. 59-65.
- PETHES Iván: A Könyvtártudományi Szakkönyvtár terveiről. In: OSZK Híradó. 4.évf. 1961. 11-12.sz. p. 217-219.